De Codex van Eden

JOHN VAN DE GEEST

De Codex van Eden

Het geheim van de zeven Wachters

HISTORISCHE THRILLER

De Codex van Eden
Het geheim van de zeven Wachters

© 2026 John van de Geest
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Dit is een roman. De historische achtergrond berust op feiten; personages, organisaties en gebeurtenissen op de voorgrond zijn verzonnen. Waar feit en fictie elkaar raken, legt de Verantwoording van de auteur achterin het boek uit wat waar is.

Bijbelcitaten zijn grotendeels ontleend aan de Statenvertaling.

Gezet uit de EB Garamond, 11 punt.

Manuscriptversie november 2026

Inhoud

Proloog 7

Deel I · De kist 9

1 Achter de muur 11
2 De zeven symbolen 20
3 De oude bewakers 30
4 De verboden vrucht 37
5 De reis naar Rome 48
6 De mannen in Rome 55
7 De plek waar de zon ondergaat 62
8 De zwarte BMW 70
9 Het ruilmiddel 80
10 De klank van Eden 89
11 De harp met tien snaren 96
12 De ruil 102
13 De muur van Genève 110
14 Klankfiguren 117

Deel II · De stem 124

15 De gevallen muzikant 125
16 Aksum 135
17 Juli 1942 142
18 De nacht in de kapel 152
19 Het archief 162
20 Geld zonder gezicht 172
21 Zeven snaren 179
22 Belmonte 186
23 Hannah 194
24 De twaalf stenen 200

Deel III · Het hart 206
25 Sabbat 207
26 Zand op de vloer 216
27 De Twintig Zetels 222
28 Meleket 229
29 Willemstad 237
30 Onder de dertiende 244
31 De pontonbrug 252
32 Beth Haim 261
33 Lumen 268
34 De vooravond 277
35 De langste nacht 286
36 Nieuwe Herengracht 43 295
Verantwoording van de auteur 305

Maar God weet, dat, ten dage als gij daarvan eet, zo zullen uw ogen geopend worden, en gij zult als God wezen, kennende het goed en het kwaad.

Genesis 3:5

Laat af, en weet, dat Ik God ben.

Psalm 46:11

Proloog

Amsterdam, 14 juli 1942

De brief moest af voordat het licht werd.

Samuel Lopes Suasso zat aan de eettafel in de achterkamer, de gordijnen dicht, de lamp zo laag gedraaid dat de vlam nauwelijks meer was dan een gloeiende draad. Buiten, op de Nieuwe Herengracht, lag het water roerloos onder een hemel zonder maan. Sinds acht uur mocht niemand van zijn soort nog op straat komen. Hij luisterde toch. Hij luisterde al weken, elke nacht, naar het geluid van motoren die stilvielen voor een deur.

Vanavond waren ze twee straten verderop gestopt. Eén vrachtwagen. Stemmen in het Duits, een vrouw die riep, een kind dat niet ophield met huilen. Daarna weer stilte, de zwaarste stilte die hij kende.

Hij doopte de pen in de inkt.

Als de razzia's dichterbij komen, moet het voorwerp uit handen blijven van wie het zoekt.

Zijn handschrift was altijd fraai geweest. Zijn vader had erop gestaan: een man die schreef zoals hij dacht, zei hij, moest leren denken in rechte lijnen. Nu trilden de letters. Samuel legde de pen neer, vouwde zijn handen en wachtte tot ze stil waren.

Op de vloer naast hem stond de kist.

Hij had haar die middag uit de kluis in de kelder gehaald, voor het eerst in jaren. Koper, zwaar als een kind van vier, de deksel bedekt met tekens die hij als jongen met zijn vinger had gevolgd zonder ze te begrijpen. Het oog. De harp met de zeven snaren. De menora. De pijnappel. En in het midden de ze-

ven cirkels rond één enkel punt, als rimpelingen rond een steen die nooit de bodem had geraakt.

Jij bent de zevende generatie, had zijn vader gezegd, op de avond dat hij hem de sleutel gaf. *Niet de laatste, hoop ik. Maar je moet leven alsof je het bent.*

In de gang kraakte een plank.

Samuel draaide zich om. In de deuropening stond Hannah, twaalf jaar, op blote voeten, haar donkere haar los over haar nachtpon.

'Je moet slapen,' zei hij.

'Ik hoorde de auto.'

'Hij is weggereden.'

Ze kwam toch binnen en keek naar de kist. Hij zag haar ogen over de deksel gaan, net zoals de zijne ooit hadden gedaan.

'Is dat het geheim van opa?'

Hij aarzelde. Elf jaar lang had hij gezwegen tegenover iedereen, zelfs tegenover Rebecca. Maar welke tijd bleef er nog over voor zwijgen?

'Het is geen geheim,' zei hij. 'Het is een belofte.'

'Wat voor belofte?'

'Dat niemand het mag gebruiken om macht te krijgen over een ander.' Hij streek met zijn duim over de zeven cirkels. 'Er zijn mensen die denken dat hierin een sleutel ligt. Een manier om de hemel te openen. Zulke mensen zijn gevaarlijker dan de soldaten op straat.'

'Waarom?'

'Omdat de soldaten weten dat ze kwaad doen.'

Hannah zei niets. Ze was een kind dat luisterde. Dat had ze altijd gedaan, aan tafel, op de trap, aan deuren.

Samuel pakte de pen weer op en schreef verder, nu met vaste hand.

De zeven delen mogen niet worden gescheiden. De laatste drager heeft zijn belofte gedaan.

En daaronder, na lang nadenken, de regel die zijn vader hem had geleerd voordat hij het Sjema kende:

Wie de vrucht zoekt, vergeet de boom.

Om half vier haalde hij samen met Rebecca de stenen uit de achtermuur van de kelder. Ze werkten zonder te spreken, bij het licht van een zaklamp met een doek eroverheen. Achter de tweede rij bakstenen was een holte die zijn

grootvader had laten metselen in een tijd waarin niemand had kunnen voorzien waarvoor ze zou dienen.

De kist paste precies.

Toen Samuel de laatste steen terugzette, hoorde hij aan de overkant van de gracht weer een motor. Hij bleef geknield zitten, zijn handpalmen plat op het koude metselwerk, en bad niet om redding, maar om iets wat hij zelf nauwelijks kon benoemen.

Dat wie dit vond, het zou begrijpen.

Drie dagen later stond de deur van Nieuwe Herengracht 43 open. Op de vloer van de voorkamer lag een omgevallen stoel. In de keuken stond een pan soep die nog lauw was.

Van Samuel en Rebecca Lopes Suasso werd nooit meer iets vernomen.

De nis bleef vierentachtig jaar dicht.

DEEL I

De kist

I

Achter de muur

Amsterdam, maandag 12 oktober 2026

Het water stond tot boven zijn enkels toen Janwillem Zegers begreep dat de lekkage niet het probleem was.

Hij stond in de kelder van Nieuwe Herengracht 43, een rijksmonument met een gevel uit 1680 en een riolering die in iets minder glorieuze jaren was aangelegd. De eigenaar, een advocaat die het pand twee jaar geleden had gekocht en sindsdien elke maand een nieuwe aannemer versleet, had hem om half acht gebeld. Er stond water in de kelder. Er stond altijd water in de kelder, had Janwillem willen zeggen. Het was Amsterdam. Maar hij was gekomen, want hij kwam altijd.

De geur kende hij: natte baksteen, verrot hout, de zoete, metalige ondertoon van een gebroken afvoer. Vijfentwintig jaar loodgieterswerk hadden hem geleerd dat een kelder je alles vertelde als je maar lang genoeg luisterde. Waar het water vandaan kwam. Hoe oud de buizen waren. Welke vorige vakman de boel had afgeplakt met tape en hoop. Zijn vader had het hem geleerd, en die had het van zijn eigen vader, die ook loodgieter was geweest, in Oost, in jaren waarover in de familie Zegers niet werd gesproken.

Deze kelder vertelde iets anders.

Het water liep niet weg naar de put. Het liep naar de achtermuur en verdween daar, zonder spoor, in een naad tussen de stenen. Janwillem hurkte, scheen met zijn lamp en tikte met het handvat van zijn waterpomptang op het metselwerk.

Hol.

Hij tikte een halve meter verderop. Massief. Weer terug. Hol.

‘Meneer Verhoef?’ riep hij naar boven. ‘Kunt u even komen?’

De advocaat verscheen bovenaan de trap, in een overhemd dat te duur was voor een kelder, een telefoon tegen zijn oor. Hij beëindigde het gesprek met zichtbare tegenzin.

‘Is het erg?’

‘Dat weet ik nog niet. Er zit een ruimte achter deze muur. Mag ik er een paar stenen uithalen? Anders kan ik de lekkage niet traceren.’

Verhoef keek naar de muur alsof die hem persoonlijk iets had misdaan. ‘Is dat legaal? Het is een monument.’

‘Ik haal ze er los uit en zet ze terug. Ik maak foto’s van alles.’

Een zucht. ‘Doe maar. Als het maar droog wordt.’

Janwillem fotografeerde de muur vanuit vier hoeken. Toen zette hij een beitel in de voeg. De specie was zacht, kalkmortel, oud. Na tien minuten kwam de eerste steen los. Daarachter zat een tweede rij, minder zorgvuldig gemetseld, met grovere voegen. Iemand had haast gehad.

Hij haalde de tweede rij weg en scheen naar binnen.

Een holte, ongeveer zo diep als zijn onderarm. Op de bodem, half bedolven onder gruis en een korst van kalk, lag iets donkers met rechte hoeken.

Hij stak zijn hand naar binnen en raakte metaal aan. Koud, glad onder het vuil, met reliëf.

Ze kostten hem nog twintig minuten, de laatste stenen. Toen tilde hij het voorwerp eruit, met beide armen, zoals je een kind uit een bad tilt.

Het was een kist. Koper, groenig aangeslagen aan de randen, maar de deksel was opvallend gaaf. Zwaar, misschien vijftien kilo. Janwillem zette haar op een omgekeerde emmer en veegde met zijn mouw het stof van het bovenvlak.

Verhoef kwam de trap af. Hij zei niets. Allebei keken ze.

De deksel was een wereld op zich. Een oog, open, zonder wimpers. Een harp met zeven snaren. Een staf met een slang eromheen gewonden. Een zevenarmige kandelaar. Twee afgeronde stenen tafels naast elkaar. Een leeuw, een ramshoorn, een granaatappel, een tak met amandelbloesem. Gevleugelde figuren met de handen opgeheven. Vlammen. Een ster van zes punten. Een regenboog die zich boog over al het andere.

En een pijnappel. Groot, nauwkeurig uitgevoerd, elke schub apart gegraveerd.

In het midden van dit alles liepen zeven cirkels rond een enkel punt, verbonden door lijnen zo fijn als haar. Langs de rand een rij letters die Janwillem niet kon lezen, maar die hij herkende van de gedenkplaat bij de Portugese Synagoge, een paar honderd meter verderop.

Hebreeuws.

Op een metalen band rond de sluiting was één woord in Latijnse letters nog leesbaar.

EDEN.

'Wat is dat?' vroeg Verhoef ten slotte.

'Ik heb geen idee.'

'Is het waardevol?'

Janwillem keek hem aan. Hij had in zijn loopbaan munten gevonden, een revolver uit de Tweede Wereldoorlog, een doos liefdesbrieven achter een betimmering in de Jordaan. Hij wist hoe mensen keken als ze in een vondst alleen geld zagen.

'Ik denk dat we eerst moeten weten wat het is,' zei hij. 'En van wie.'

Verhoef dacht na, en Janwillem zag hem de mogelijkheden afwegen: de pers, de gemeente, een vertraagde verbouwing, een monumentencommissie die zich ermee ging bemoeien.

'Neem het mee,' zei de advocaat. 'Zoek uit wat het is. Ik wil er voorlopig niets over horen. En ik wil vooral niet dat het in de krant komt.'

'Ik schrijf een verklaring dat ik het tijdelijk in bewaring heb.'

'Prima. Als die lekkage maar gerepareerd wordt.'

Die werd gerepareerd. Om drie uur 's middags was de kelder droog, de muur provisorisch dichtgezet en lag de kist, gewikkeld in een oude verhuisdeken, achterin zijn bus.

*

Zijn werkplaats lag in een voormalige smederij aan de rand van Amsterdam-Noord, tussen een fietsenmaker en een bedrijfje dat neonreclame restaureerde. Janwillem legde de kist op de werkbank onder de tl-buizen en keek er lang naar zonder haar aan te raken.

Hij was vierenveertig, gescheiden, vader van een zoon die in Groningen studeerde en eens per maand belde als het geld op was. Hij geloofde in goed gereedschap, in afspraken nakomen en in weinig daarboven. Zijn moeder was

katholiek geweest, zijn vader niets, en hijzelf had al sinds zijn communie geen kerk meer van binnen gezien behalve voor begrafenissen.

Toch voelde hij iets wat hij niet kon thuisbrengen. Alsof iemand achter hem stond.

De sluiting zat vast. Hij probeerde het niet te forceren. Wel zag hij, als hij de kist schuin hield, dat het binnenwerk was verdeeld: zeven afzonderlijke compartimenten, elk met een eigen dekseltje onder de hoofddeksel. Hij hoorde iets verschuiven toen hij haar terugzette. Papier, misschien. Of perkament.

Hij moest de politie bellen. Of het Joods Museum, of het Rijksmuseum, of die mensen van Erfgoed. Iemand die verstand had van dit soort dingen.

Hij pakte zijn telefoon. Hij zocht het nummer van het Joods Museum op en bleef met zijn duim boven het scherm hangen.

Wat moest hij zeggen? *Goedenavond, ik ben loodgieter en ik heb een kist gevonden met plaatjes erop*? Ze zouden hem doorverbinden met een stagiair, die een formulier zou sturen, en over drie maanden zou er iemand komen kijken. Of ze kwamen morgen al, met een busje en een notaris, en dan zou hij nooit weten wat erin had gezeten.

Hij legde de telefoon weg.

Morgen. Morgen zou hij iemand bellen die er verstand van had. Of hij zou het aan iemand vragen. Hij wist alleen nog niet aan wie.

Hij dekte de kist af met het linnen doek, deed het licht uit en bleef even in het donker staan. Buiten op het bedrijventerrein reed een auto langzaam langs, zonder lichten. Bij het hek remde hij af. Toen trok hij op en verdween achter de loods van de neonrestaurateur.

Janwillem keek hem na tot het geluid van de motor was weggestorven. Daarna deed hij twee sloten op de deur, iets wat hij in elf jaar nog nooit had gedaan.

*

Amsterdam, dinsdag 13 oktober

Esther van Straten had ja gezegd omdat ze geen goede reden kon bedenken om nee te zeggen.

‘Eén dag,’ had haar vader zondag aan de telefoon gezegd. ‘De Dam in de ochtend, het inloophuis in de middag. Je hoeft niks te preken. Je hoeft alleen koffie in te schenken en te luisteren. Dat kun jij beter dan ik.’

Ze was vierendertig, freelance journalist, en had net een stuk ingeleverd over woningnood dat drie weken van haar leven had gekost en dat de krant tot de helft had ingekort. Ze had geen opdracht, geen deadline en, als ze eerlijk was, weinig zin in nog een week achter haar laptop. Dus stond ze om half elf op de Dam, in een gewatteerde jas, met een thermoskan in haar ene hand en een stapel bekertjes in de andere, en keek naar haar vader.

Peter van Straten preekte niet met een megafoon; daar had hij een hekel aan. Hij liep. Hij liep langs de bankjes bij het Nationaal Monument, langs de mensen die op de trappen zaten, langs de jongen met de gitaar die altijd hetzelfde nummer speelde, en hij groette iedereen alsof hij ze al jaren kende. Soms bleef hij staan. Dan schonk Esther koffie in.

De man op het bankje heette Ruud, of zei dat hij Ruud heette. Hij was misschien vijftig, misschien zeventig; de straat maakte leeftijd tot een gok. Zijn handen trilden van de kou of van iets anders. Peter ging naast hem zitten zonder iets te vragen. Pas na tien minuten sprak Ruud. Over een dochter in Almere die niet meer opnam. Over een kamer in Osdorp die hij kwijt was geraakt. Over de nachten in het Vondelpark, die nu te koud werden.

Peter schreef een adres op een kaartje: de nachtopvang aan de Valckenierstraat. Daaronder zijn eigen nummer.

‘Zeg dat Peter je stuurt. Dan is er vanavond een bed.’

‘En dan moet ik zeker bidden.’

‘Je moet niks.’ Peter legde zijn hand even op de schouder van de man. ‘Maar ik doe het wel. Voor jou.’

Esther keek toe met de bekende mengeling van ontroering en ongemak die ze al haar hele leven bij haar vader voelde. Ze had nooit zijn geloof gedeeld zoals hij het beleefde: helder, koppig, zonder twijfel. Maar ze had ook nooit iemand gekend die zo weinig voor zichzelf wilde.

*

Janwillem Zegers zat op het bankje ernaast met een broodje kroket en een gezicht als een onweersbui.

Hij had die ochtend een lekkage verholpen in de kelder van een souvenirwinkel aan het Damrak en was hier gaan zitten omdat hij niet naar huis wilde. Hij had slecht geslapen. Twee keer was hij opgestaan om door het raam van zijn flat naar de straat te kijken, zonder te weten waarnaar hij zocht. In zijn hoofd draaiden de tekens van de deksel rond als de trommels van een gokkast: het oog, de harp, de pijnappel, de zeven cirkels.

'Koffie?'

Hij keek op. Een kleine man van rond de zestig in een te grote regenjas, met een leren tas over zijn schouder en een vriendelijk, gegroefd gezicht. Achter hem stond een vrouw met een thermoskan. Donker haar dat ze haastig had opgestoken, een scherpe blik, de jas tot aan haar kin dichtgeritst.

'Ik ben niet dakloos,' zei Janwillem.

'Dat dacht ik ook niet,' zei de man. 'Maar je kijkt alsof je koffie nodig hebt.'

Ondanks alles moest Janwillem lachen. De vrouw schonk in. Hun vingers raakten elkaar even bij het bekertje, en ze keek hem kort aan, een fractie langer dan nodig was.

'Peter,' zei de man, en ging naast hem zitten. 'Dit is mijn dochter Esther. Ze helpt me vandaag. Ze denkt dat ze het voor mij doet, maar eigenlijk doe ik het voor haar.'

'Pap.'

'Janwillem.' Hij schudde de hand van de man en toen die van de vrouw. Haar handdruk was stevig.

Peter vroeg wat hij deed, en Janwillem vertelde over het loodgieterswerk, over kelders, over Amsterdamse riolen die ouder waren dan de meeste landen. Peter luisterde zoals hij naar Ruud had geluisterd, met zijn hele lichaam. En misschien kwam het daardoor, of door het slechte slapen, of doordat hij het niet langer alleen kon dragen, dat Janwillem iets zei wat hij tegen niemand had willen zeggen.

'Gisteren heb ik iets gevonden. Achter een kelderwand aan de Nieuwe Herengracht.'

'Wat dan?' vroeg Esther. Het was de eerste keer dat ze iets zei.

Hij aarzelde. Toen pakte hij zijn telefoon en liet haar een foto zien.

Esther boog zich voorover. Ze vergrootte het beeld met twee vingers. Hij zag haar gezicht veranderen: de beleefde interesse die plaatsmaakte voor iets

anders, scherper.

'Dat zijn joodse symbolen,' zei ze zacht. 'De menora. De ark met de cherubs. De stenen tafelen. En dat is Hebreeuws, langs de rand.' Ze keek op. 'Waar is dit nu?'

'In mijn werkplaats.'

'Weet iemand ervan?'

'De eigenaar van het pand. En nu jullie.'

Peter had zijn leesbril opgezet en keek over haar schouder mee. Hij zei lange tijd niets.

'Een harp met zeven snaren,' zei hij ten slotte. 'Dat is David.' Hij wees met zijn wijsvinger, zonder het scherm aan te raken. 'Eerste Samuël zestien. Saul wordt gekweld door een boze geest, en ze halen een jongen die goed kan spelen. Als David speelt, komt Saul tot rust. En in Tweede Koningen drie laat Elisa een harpspeler komen, en terwijl er gespeeld wordt, komt de hand van de HEER over hem.'

'Muziek als sleutel,' zei Janwillem.

'Muziek als voorbereiding,' zei Peter. 'Dat is wat er staat. Geen tonen, geen getallen. Bij Elisa is het niet de harp die spreekt. Het is God.' Zijn blik bleef hangen bij de pijnappel. 'Maar die hoort er niet bij.'

'Waarom niet?'

'Omdat hij niet uit de Bijbel komt.' Peter zette zijn bril af. 'Pas op met dingen die oud zijn, Janwillem. Oud is niet hetzelfde als heilig. Er zijn altijd mensen die het instrument willen hebben en de Speler willen vergeten.'

Esther gaf de telefoon terug. Ze haalde een kaartje uit haar jaszak.

'Ik ben journalist,' zei ze. 'Niet voor de roddelbladen. Ik heb vaker over geroofde kunst en verdwenen erfgoed geschreven. Als je wilt weten wat dit is en van wie het was, kan ik je helpen.' Ze aarzelde. 'Zonder dat het morgen in de krant staat.'

Janwillem keek naar het kaartje en toen naar haar. Hij was niet goed in het lezen van mensen; kelders waren eenvoudiger. Maar hij zag iemand die nieuwsgierig was en het niet verborg.

'Morgenochtend,' zei hij. 'Noord. Ik stuur je het adres.'

*

In de middag schonk Esther soep in het inloophuis aan de Oudezijds Achterburgwal. Ze dweilde een vloer, luisterde naar een vrouw die over haar zoon in de gevangenis vertelde, speelde een potje dammen met een oud-zeeman die vals speelde en won. Haar vader liep tussen de tafels door en kende iedereen bij naam.

Pas toen ze om zes uur samen naar de tram liepen, zei hij er iets over.

'Je gaat erheen.'

'Het is een verhaal, pap.'

'Ik weet het.' Hij glimlachte, en ze wist niet zeker of hij het over de kist had. 'Vergeet alleen niet dat er mensen achter dat verhaal zitten. Iemand heeft dat ding verstopt omdat hij bang was. Dat ben je hem verschuldigd.'

Hij legde zijn hand op haar arm, zoals hij deed sinds ze klein was, en stapte in tram 14.

Esther bleef op de halte staan. Ze haalde haar telefoon tevoorschijn. Eén nieuw bericht, van een nummer dat ze nog niet had opgeslagen. Een adres in Noord. En daaronder:

Bedankt voor de koffie. JW

Ze merkte dat ze glimlachte, en stopte ermee.

*

In tram 14 haalde Peter zijn telefoon tevoorschijn. Hij had Janwillem op het bankje gevraagd hem de foto te sturen, en de jongen had het zonder vragen gedaan. Hij vergrootte de rand van de deksel. Tussen de ramshoorn en de granaatappel zat een tak met bloesem die niemand op de Dam had genoemd. Hij wist niet wat die betekende. Hij wist wel wie het zou weten.

In maart was hij naar een avond over rouw geweest, in een buurthuis in Zuid, georganiseerd door een overleg van kerken, moskeeën en synagogen dat zulke avonden twee keer per jaar hield. Hij was gevraagd iets te zeggen over de mensen op de Dam, die niemand meer hadden om om te rouwen. Hij had gezegd wat hij moest zeggen en was daarna bij de koffietafel blijven staan, naast een kleine vrouw met kort grijs haar en een leesbril aan een gekleurd koordje, die de hele avond niets had gezegd en alles had gehoord.

'U praat over rouw alsof het een adres is,' had ze gezegd. 'Een plek waar je af en toe langsgaat.'

'Is het dat niet?'

‘Bij mij woont het in. Drie jaar nu. Het heeft een eigen sleutel.’

Hij had gelachen, voor het eerst die avond, en zij ook. Ze hadden een half uur gepraat over zijn vrouw en over haar man, over de stoel aan tafel die je niet wegzet en de jas aan de kapstok die je niet weggeeft. Toen had ze haar kaartje naast zijn kopje gelegd. *R. de Jong, conservator religieuze objecten, Joods Museum.*

‘Mocht u ooit een vraag hebben die een dominee niet kan beantwoorden.’

‘Ik ben geen dominee.’

‘Dat dacht ik al,’ had ze gezegd, en was weggegaan voordat hij iets terug kon zeggen.

Het kaartje zat nog in zijn agenda. Hij had haar nooit gebeld. Hij had er wel aan gedacht, vaker dan hij tegen zichzelf wilde toegeven, en elke keer had hij zichzelf voorgehouden dat een man van eenenzestig met een inloophuis en een versleten Bijbel geen reden had om een weduwe in Zuid lastig te vallen.

Bij het Waterlooplein typte hij een bericht, wiste het, en typte het opnieuw.

Mevrouw De Jong, u zei ooit dat ik mocht bellen met een vraag die een dominee niet kan beantwoorden. Ik heb er een. Peter van Straten, van de koffie.

Hij voegde de foto toe en drukte op verzenden voordat hij zich kon bedenken.

Het antwoord kwam toen de tram over de Mauritskade reed.

Vrijdag tien uur. Breng hem mee in het groot. En meneer Van Straten: laat hem verder aan niemand zien.

Hij las het nog eens. Toen stak hij de telefoon weg en keek naar buiten, naar de lichten op het water van de Singelgracht, en merkte dat zijn hart sneller ging dan bij een man van zijn leeftijd verstandig was. Hij hield zichzelf voor dat het om de kist was.

2

De zeven symbolen

Amsterdam-Noord, woensdag 14 oktober

Esther had in elf jaar journalistiek geleerd dat je in de eerste minuut van een ontmoeting meer zag dan in het hele interview daarna. Dus ze keek.

De werkplaats was schoner dan ze had verwacht. Gereedschap aan haken boven een werkbank, elk op een eigen omlijnde plek. Een koffieapparaat dat ouder was dan zijzelf. Een kalender van een groothandel in sanitair, nog op september. En Janwillem zelf, die de deur opendeed voordat ze kon aanbellen, in een schone trui die hij duidelijk speciaal had aangetrokken. Er zat nog een vouw van de winkel in.

'Je bent op tijd,' zei hij.

'Dat ben ik altijd.'

'Ik niet. Mijn klanten zeggen dat ik de enige loodgieter ben die te vroeg komt.' Hij hoorde zelf hoe onhandig dat klonk en zette koffie.

Toen liep hij naar de werkbank en trok het linnen doek weg.

*

Op de foto had het er oud uitgezien. In het echt zag het er levend uit.

De kist ving het licht van de tl-buizen en kaatste het warm terug, koperrood onder het groen. Esther boog zich voorover tot haar adem bijna het metaal raakte. Ze zei een tijd niets.

'Ik heb nog nooit zoiets gezien,' fluisterde ze.

'Ik ook niet. En ik heb veel kelders gezien.'

Ze fotografeerde systematisch, zoals ze het jaren geleden had geleerd voor een reportage over kunstroof. Eerst het geheel, dan de deksel in kwadranten,

dan elk symbool afzonderlijk, met een liniaal ernaast voor de maat. De sluiting. De metalen band met het woord EDEN. De zijkanten, waar onder het groen nog meer graveerwerk zat, vervaagd tot schaduw.

'Kun je ze lezen?' vroeg Janwillem.

'Sommige.' Ze wees, zonder het metaal aan te raken. 'De ark van het verbond met de cherubs erop. De twee stenen tafelen: de wet van Mozes. De menora uit de tabernakel. Die staf met de slang is de koperen slang uit Numeri: het volk in de woestijn wordt genezen als het ernaar kijkt. De ramshoorn is een sjofar. Die wordt nog steeds geblazen op Rosj Hasjana.'

'En de ster?'

Ze aarzelde. 'Iedereen noemt dat de ster van David. Maar als joods symbool is hij veel jonger dan koning David. Pas in de late middeleeuwen werd hij echt een herkenningsteken. Wie dit heeft gemaakt, combineerde dingen uit heel verschillende tijden.'

'Je weet er veel van.'

'Je hebt mijn vader ontmoet.' Ze glimlachte. 'Bij ons thuis waren er Bijbelquizzen aan het ontbijt.'

Hij lachte. Het maakte hem jonger.

Ze kwam bij de pijnappel en bleef daar hangen.

'Mijn vader had gelijk. Die past er niet bij.' Ze zocht op haar telefoon en liet hem een afbeelding zien: een stenen reliëf met gevleugelde gestalten met adelaarskoppen, die een kegelvormig voorwerp ophielden naast een gestileerde boom. 'Assyrisch. Het paleis van Nimrud, negende eeuw voor Christus. Archeologen zijn het er nog steeds niet over eens wat die figuren doen. Bestuiven ze een dadelpalm? Zegenen ze de koning?' Ze scrolde door. Een enorme bronzen pijnappel tussen twee pauwen, op een binnenplaats. 'En dit is de Pigna in het Vaticaan. Romeins. Ooit een fontein.'

'Dus het is een heilig ding.'

'Het is een veelgebruikt ding. Dat is iets anders. Op internet vind je duizenden mensen die zeggen dat al die pijnappels naar de pijnappelklier verwijzen. Het derde oog. Een verborgen antenne naar het goddelijke.'

'En?'

'De pijnappelklier maakt melatonine. Hij helpt je slaap-waakritme te regelen. Dat is wat de biologie erover zegt. De rest is een verhaal dat mensen graag

geloven.' Ze keek weer naar de kist. 'Maar iemand heeft hier wel bewust een pijnappel tussen de ark en de tafelen gezet. Dat is geen toeval.'

Ten slotte de zeven cirkels.

Ze vergrootte de foto op haar scherm. In het midden een punt, niet groter dan een speldenknop. Daaromheen zeven ringen, steeds iets verder uit elkaar, verbonden door straaltjes die niet recht liepen maar licht gebogen, alsof ze draaiden.

'Een schema?' vroeg Janwillem.

'Of een kaart. Of een familiewapen. Of een muziekstuk.'

'Muziek?'

Ze wees naar de harp in de linkerbovenhoek. 'Zeven snaren. Zeven cirkels. En jij zei dat er binnenin zeven vakken zitten. Wie dit ontwierp, telde tot zeven en hield daar op.'

Ze boog zich naar de rand van de deksel, waar de rij Hebreeuwse letters liep. Kleine, vierkante tekens, dicht op elkaar, hier en daar half verdwenen onder het groen.

'Kun je dat ook lezen?'

'Niet echt.' Ze volgde de regel met haar ogen. 'Ik herken een paar letters. Die met het dakje is een he, die gebogen haak een lamed. Mijn vader heeft ooit een cursus Bijbels Hebreeuws gedaan en mij als proefkonijn gebruikt.' Ze trok een scheef gezicht. 'Maar wat er staat? Geen idee. Het kan een gebed zijn, een naam, een bijbeltekst.'

'Wie kan het wel lezen?'

Esther dacht na. 'Bij de Portugese Synagoge zit een bibliotheek. Ets Haim. Een van de oudste joodse bibliotheken ter wereld, nog uit de zeventiende eeuw. Ik heb er ooit een stuk over geschreven. De bibliothecaris is een oude man die alles weet en niets zegt, tenzij je het goed vraagt.' Ze maakte nog een foto van de rand, van dichtbij, met het licht van haar telefoon schuin erover zodat de letters schaduw wierpen. 'We kunnen er op weg naar het archief langs.'

Janwillem knikte. Hij leunde tegen de werkbank en keek naar haar, zoals ze bezig was, geconcentreerd, met een rimpel tussen haar wenkbrauwen.

'Waarom doe je dit?' vroeg hij. 'Je kent me niet. Je hebt geen opdracht. Er betaalt niemand voor.'

Ze liet de telefoon zakken.

‘Omdat ik elf jaar lang stukken heb geschreven die drie dagen later in de oud papierbak lagen,’ zei ze na een tijd. ‘Over woningnood. Over gemeenteraden. Over een wethouder die een te dure fiets had gedeclareerd.’ Ze haalde haar schouders op. ‘En dan sta je ineens in een werkplaats in Noord naast iets wat iemand in de oorlog met zijn leven heeft verstopt. Dat laat je niet liggen.’

Hij knikte langzaam.

‘En jij?’ vroeg ze. ‘Een ander had het naar de politie gebracht. Of op Marktplaats gezet.’

Janwillem dacht erover na, met de zorgvuldigheid waarmee hij alles leek te doen.

‘Mijn zoon zegt dat ik nooit iets afmaak behalve leidingen,’ zei hij. ‘Mijn huwelijk niet. Mijn opleiding niet. Ik wilde ooit bouwkunde studeren, in Delft. Ben na een jaar gestopt omdat mijn vader ziek werd en iemand de zaak moest draaien.’ Hij keek naar de kist. ‘Dit wil ik afmaken. Weten wat het is. Van wie het was. Wat er gebeurd is met die mensen.’

Het was stil in de werkplaats. Buiten startte de fietsenmaker een compressor.

Ze stonden dicht naast elkaar over de werkbank gebogen. Ze rook zijn zeep, iets eenvoudigs, en kit. Hij merkte dat hij niet meer naar de kist keek maar naar haar handen, en richtte zijn blik snel weer op de deksel.

Esther richtte haar camera op de Hebreeuwse letters langs de rand. Ze wilde de laatste reeks vastleggen toen haar telefoon in haar hand trilde.

Een sms. Onbekend nummer. Zes woorden in hoofdletters.

STOP MET ZOEKEN NAAR DE ZEVEN.

Ze voelde de kou in haar nek voordat ze het begreep. Ze draaide het scherm naar Janwillem.

Hij las het en keek onwillekeurig naar het raam. Buiten op het bedrijventerrein stond alleen het busje van de fietsenmaker.

‘Maandagavond reed hier een auto langs zonder lichten,’ zei hij langzaam. ‘Ik dacht dat ik spoken zag.’ Hij keek naar de deur, naar het plafond, naar de tl-buis die flikkerde. ‘Niemand weet dat er zeven vakken in zitten. Dat heb ik alleen jou verteld. Hier. Twee minuten geleden.’

Esther zei niets. Ze zette de foto’s over naar een versleutelde map en maakte een kopie op een usb-stick, die ze in de binnenzak van haar jas stak. Haar handen waren rustiger dan haar hart.

'Wat nu?' vroeg Janwillem.

'Nu wil ik weten van wie die kist was.' Ze trok haar jas aan. 'Het pand aan de Nieuwe Herengracht heeft een geschiedenis. Het Stadsarchief is tot vijf uur open.'

Hij pakte zijn sleutels. Bij de deur bleef hij staan, zijn hand op de klink.

'Esther.'

'Ja?'

'Als we daar klaar zijn.' Hij keek naar de klink in plaats van naar haar. 'Mag ik je dan een keer mee uit eten nemen? Als dank. Voor de koffie.'

Ze keek hem aan, deze lange, ernstige man met zijn nieuwe trui en zijn littekens op zijn knokkels, die de hele ochtend nauwelijks iets over zichzelf had gezegd.

'Eerst het archief,' zei ze. 'Dan eten.'

*

Amsterdam, woensdag 14 oktober

Hun eerste stop was niet het archief.

De Portugese Synagoge stond aan het Mr. Visserplein als een fort van baksteen, met hoge ramen en een binnenplaats achter een poort. Ze was in 1675 ingewijd, op het hoogtepunt van de Gouden Eeuw, door een gemeenschap van joden die een eeuw eerder uit Spanje en Portugal waren gevlucht voor de Inquisitie. Er was nooit elektrisch licht aangelegd. Op hoogtijdagen werd ze nog altijd verlicht met honderden kaarsen in koperen kroonluchters.

In een van de lage gebouwen rond de binnenplaats lag de bibliotheek. Ets Haim, de Boom des Levens.

De bibliothecaris heette meneer Pereira. Hij was klein, krom en minstens tachtig, met een keppeltje op zijn witte haar en een vest met drie knopen die alle drie in het verkeerde knoopsgat zaten. Hij herkende Esther niet, al beweerde hij van wel. Hij nam haar telefoon aan zoals je een brief van een overleden familielid aanneemt, hield hem op armlengte en kneep zijn ogen tot spleetjes.

Toen zette hij een bril op die aan een koordje om zijn nek hing, en las.

Zijn lippen bewogen. Hij las de regel één keer en toen nog een keer, hardop, zacht, in een Hebreeuws dat zangerig klonk, met de klinkers van de

Portugese gemeenschap.

Toen keek hij op.

'Waar hebt u dit gezien?'

'Op een voorwerp,' zei Esther voorzichtig. 'Een oud voorwerp.'

Pereira keek van haar naar Janwillem en weer terug. Hij vroeg niet verder. Hij was oud genoeg om te weten wanneer je beter niet kunt vragen.

'Bereesjiet,' zei hij. 'Genesis. Het derde hoofdstuk, het laatste vers. Toen de mens uit de hof was verdreven.' Hij tikte met een kromme vinger op het scherm. 'Hier staat: en Hij stelde de cherubs, en de vlam van het zwaard dat zich omkeerde, li-sjmor et derech ets ha-chajiem.' Hij liet de woorden even hangen. 'Om de weg naar de boom des levens te bewaren.'

'Te bewaren,' herhaalde Janwillem.

'Li-sjmor. Van sjomer. Wachter.' Pereira gaf de telefoon terug. 'De eerste wachters uit de Bijbel zijn geen mensen, meneer. Het zijn cherubs. Ze staan aan de oostkant van Eden met een vlammend zwaard, zodat niemand meer terug kan naar de boom.' Hij zette zijn bril af en liet hem tegen zijn borst vallen. 'Niet om de mens te straffen, zeiden onze leraren. Om hem te beschermen. Wie in zijn gevallen staat van de boom des levens eet, leeft eeuwig in zijn val.'

Hij liep met hen mee naar de deur van de bibliotheek. In de deuropening bleef hij staan en keek naar de binnenplaats, naar de grote, donkere synagoge.

'Er waren families in deze gemeente,' zei hij zacht, 'over wie de ouderen vroeger fluisterden. Dat zij iets bewaarden. Niemand wist wat.' Hij keek Esther aan. 'De meesten van die families zijn er niet meer, mevrouw. U weet waarom.'

Hij sloot de deur achter hen.

*

Het Stadsarchief aan de Vijzelstraat was gebouwd als bankgebouw, en dat zag je nog. Een kathedraal van baksteen en geld, met gangen die naar boenwas roken en een kluis in de kelder waar ooit goudstaven hadden gelegen. Nu lagen er vijftig kilometer documenten. Vijf eeuwen Amsterdammers die waren geboren, getrouwd, failliet gegaan, gestorven.

Esther kende de weg. Janwillem niet. Hij liep naast haar door de studiezaal met de onwennige voorzichtigheid van een man die bang is iets om te stoten.

'Ik ben hier nog nooit geweest,' fluisterde hij.

‘Je hoeft niet te fluisteren.’

‘Iedereen fluistert.’

Ze had haar onderzoek de avond ervoor thuis al gedaan, met een fles rode wijn en de digitale kadasterkaarten. Nieuwe Herengracht 43 had een geschiedenis zoals zoveel panden in de stad. Een koopman in tabak die het bouwde in 1680. Een weduwe die het verhuurde. Een suikerraffinadeur, een notaris, een arts. In 1887 werd het gekocht door een familie met een naam die Esther twee keer had moeten lezen.

Lopes Suasso.

Ze kende de naam. Een van de oudste Portugees-joodse families van de stad, bankiers en weldoeners, de familie die ooit het geld had voorgeschoten voor de overtocht van Willem III naar Engeland. Een naam uit de geschiedenisboeken. En in de negentiende eeuw de naam van Sophia Lopes Suasso-de Bruijn, de rijke weduwe van de Kloveniersburgwal, die in 1890 haar hele collectie aan de stad naliet op voorwaarde dat er een museum kwam. Het Suasso Museum, het begin van het Stedelijk. Ieder schoolkind in Amsterdam was er weleens geweest. Maar de tak die op Nieuwe Herengracht 43 woonde, kon ze nergens thuisbrengen. Geen genealogie, geen stamboom, geen grafsteen op Ouderkerk aan de Amstel.

Alsof ze er nooit was geweest.

Wat er daarna met het huis gebeurde, stond wel in de stukken. In 1942 was het door de bezetter in beslag genomen en leeggehaald. Na de oorlog had niemand het opgeëist. In 1951 kocht een stichting het pand en richtte het in als tehuis voor alleenstaande oudere vrouwen. Ruim een halve eeuw lang woonden er weduwen en ongetrouwde dames die thee dronken in de voorkamer en elkaar op de trap bij hun achternaam noemden. Er kwamen een lift en brandtrappen en een keuken van roestvrij staal. Alleen de kelder bleef wat hij was: een vochtige opslagplaats voor tuinstoelen, kerstversiering en kapotte stofzuigers, waar niemand ooit verder keek dan het licht van een peertje reikte. In 2004 werd het tehuis gesloten. Het pand wisselde twee keer van eigenaar, tot het twee jaar geleden werd gekocht door een advocaat die het tot een woonhuis wilde terugbouwen.

En die een loodgieter belde, omdat er water in de kelder stond.

*

De archivaris heette Sanne de Boer, een vrouw van rond de dertig met een rode bril en het geduld van iemand die haar leven had gewijd aan dingen die niet konden weglopen. Ze bracht een grijze archiefdoos naar hun tafel en zette die neer zoals je een urn neerzet.

'Dit zit in het archief van de Raad voor het Rechtsherstel,' zei ze. 'Dossiers over geroofd joods bezit na de oorlog. Families die terugkwamen, of nabestaanden, konden een claim indienen. Deze is in 1946 ingediend door een buurvrouw, een mevrouw Kooiman van nummer 41. Ze had iets in bewaring gekregen.'

'Is de claim toegekend?'

'Er is nooit iemand gekomen om hem op te eisen.' Sanne opende de doos. 'Zo gaat dat helaas vaak.'

In de doos zat een map. In de map een kopie van een inventarislijst van de Liro-bank, de roofbank die de bezetter had opgezet om joods vermogen in te pikken onder het mom van administratie. Meubels, zilver, een vleugel, schilderijen. Alles keurig genoteerd. Van een koperen kist stond er niets.

En een envelop. Daarin, in een plastic hoesje, één velletje papier, gelig en aan de randen brokkelig, het handschrift fraai maar onrustig.

Esther boog zich eroverheen. Ze las hardop, zacht, voor Janwillem.

'*Als de razzia's dichterbij komen, moet het voorwerp uit handen blijven van wie het zoekt. De zeven delen mogen niet worden gescheiden. De laatste drager heeft zijn belofte gedaan.*'

Het onderste deel van het papier was aangetast door vocht. Woorden verdwenen in bruine vlekken. Ze kon nog enkele losse fragmenten lezen. *Klanken*. *Verheffen*. *Eden*.

En helemaal onderaan, waar het papier weer droog was geweest, een regel die bijna onbeschadigd was.

Wie de vrucht zoekt, vergeet de boom.

'Drager,' zei Janwillem. 'Wat bedoelen ze met drager?'

'Ik weet het niet.' Esther draaide het hoesje om. Op de achterkant, in een ander handschrift, met potlood: *Van S.A. Lopes Suasso. Afgegeven 17 juli 1942. Bewaren tot zijn terugkeer.*

Zeventien juli. Ze rekende onwillekeurig. Twee dagen na de eerste deportatietrein uit Amsterdam naar Westerbork.

Het werd stil aan de tafel.

Esther dacht aan de geschiedenis die ze kende, de cijfers die iedereen kende en die toch nooit echt binnenkwamen. Honderdduizend Nederlandse joden vermoord. Hele straten leeggehaald. En de propaganda die eraan voorafging: de affiches, de spotprenten van de joodse bankier met de dikke sigaar, de leugen dat er een verborgen hand was die aan de touwtjes trok. Ze had er voor haar studie over geschreven. Het was het oudste trucje van elke vervolger: schep eerst een vijand die te machtig is om te bestaan, en dan mag je alles met hem doen.

En hier, op dit gelige papier, sprak een man die geen enkele macht had gehad. Alleen een kist en een belofte.

'Hij heeft het voor hen verstopt,' zei Janwillem langzaam. 'Niet voor de Duitsers. Voor *wie het zoekt*. Dat zijn twee verschillende dingen.'

Esther keek hem aan. Hij had gelijk, en het was haar zelf ontgaan.

'Mevrouw De Boer,' vroeg ze. 'Heeft iemand deze doos de laatste tijd ingezien?'

Sanne raadpleegde haar scherm. Haar wenkbrauwen gingen omhoog.

'Ja,' zei ze. 'Drie weken geleden. Digitaal opgevraagd, met een bezoekerspas uit Zwitserland. Ze hebben scans laten maken.'

'Drie weken?' Janwillem keek Esther aan. 'Dat is voordat ik die kelder in ging.'

'Naam?' vroeg Esther.

'Daar mag ik niets over zeggen. Privacy.' Sanne aarzelde. 'Maar het was een stichting. Geen privépersoon.'

Esther fotografeerde de brief, de achterkant, de inventaris. Toen bedankte ze de archivaris en liepen ze naar buiten.

De Vijzelstraat was vol fietsers en trams en het lage gezoem van een stad die niet ophield. Esther bleef op de stoep staan en zocht in haar tas naar haar zonnebril, hoewel er geen zon was. Een oude gewoonte. In de reflectie van een etalage keek ze naar de overkant.

Daar stond een man. Donkere jas, geen tas, een telefoon tegen zijn oor. Hij sprak niet. Hij luisterde alleen, en hij keek naar hen.

'Niet omkijken,' zei ze zacht.

Janwillem keek om.

De man liet zijn telefoon zakken, draaide zich om en liep weg in de richting van het Muntplein. Binnen tien seconden was hij opgegaan in de menigte.

‘Sorry,’ zei Janwillem.

‘Laat maar.’ Esther haalde diep adem. ‘Nu weet hij in elk geval dat wij het weten.’

3

De oude bewakers

Toledo, Castilië, 30 juli 1492

De soldaten stonden bij de Puerta de Bisagra met fakkels en weegschalen.

Yosef ibn Lopes had ze de hele middag vanaf het dak van zijn huis in de juderia zien werken. Ze haalden de karren een voor een uit de rij. Ze sneden zakken open. Ze stroopten vrouwen de ringen van de vingers en kinderen de oorbellen uit de oren. Wat van goud of zilver was, ging op de weegschaal en daarna in een ijzeren kist met het wapen van Castilië en Aragon erop. Zo stond het in het edict dat de koning en de koningin op 31 maart in Granada hadden ondertekend. De joden mochten gaan. Ze mochten hun huizen verkopen voor wat een christen ervoor wilde geven, wat meestal een ezel was of een stuk laken. Maar goud, zilver, munten en paarden mochten het koninkrijk niet verlaten.

Morgen was de laatste dag. Wie na 31 juli nog jood was in Castilië, werd gedood.

In de kelder onder zijn huis wachtten zes mannen op hem.

Hij daalde de trap af met een olielamp. Ze zaten rond een ruwe houten tafel, zoals hun vaders hadden gezeten, en hun grootvaders, zoals de Wachters al hadden gezeten sinds de nacht in 1391 waarin de menigte in Sevilla de synagogen in brand had gestoken en de zeven families hadden gezworen elkaar nooit meer onder één dak te laten slapen. Een Abravanel uit Guadalajara. Een Benveniste uit Zaragoza. Een Halevi, wiens overgrootvader de grote synagoge van de Tránsito had laten bouwen, drie straten verderop, met zijn plafond van cederhout en de psalmen in de muren gebeiteld. Een Zacuto, sterrenkundige, met inkt aan zijn vingers. Een Ibn Shem Tov. Een Toledano.

Op tafel lagen zeven boeken. Zeven banden van donker leer, elk met een teken op de rug. Een boom. Een oog. Een harp. Sterren. Een uil. Een vlam. Een slang die zich om een staf wond.

'Ze zoeken naar goud,' zei Yosef. 'Niet naar boeken.'

'Ze verbranden boeken,' zei Zacuto. 'In Salamanca hebben ze twee jaar geleden duizenden boeken verbrand op het plein bij San Esteban. Thora's. Talmoeds. Boeken over de sterren die ze niet eens konden lezen.'

'Dan moeten ze niet weten dat het boeken zijn.'

Yosef zette iets op de tafel. Een kist van koper, zo groot als een broodtrog, groen aangeslagen, met zeven kleine vakken onder een deksel waarop een zilversmid uit de juderia in de afgelopen drie nachten tekens had gedreven. Een oog. Een harp. Een menora. Een pijnappel. Zeven kringen rond een punt.

'Koper,' zei hij. 'Geen goud. Geen zilver. Een soldaat ziet een oude kist voor kruiden. Hij weegt hem en gooit hem terug op de kar.' Hij opende het eerste vak. Een perkamentrol, dicht gerold. 'In het eerste vak leg ik de stem. De stemming van de harp. Dat is Eden. Dat blijft bij mij. In de zes andere vakken leggen jullie elk het teken waarmee jullie boek te openen is. Zonder de kist zijn jullie boeken stom. Zonder jullie boeken is de kist leeg.'

Het was lang stil in de kelder. Boven hun hoofden, in de straat, huilde een kind.

'En als we elkaar nooit meer vinden?' vroeg de jongste, Toledano, die nog geen twintig was.

Abravanel legde zijn hand op het boek met de uil. Hij was de broer van de man die de koningin twee maanden eerder op zijn knieën had gesmeekt het edict in te trekken, en die dertigduizend dukaten had geboden. De koningin had geaarzeld. Toen was de grootinquisiteur binnengekomen met een kruisbeeld en had gevraagd of ze Christus opnieuw voor dertig zilverlingen wilde verkopen.

'Dan vinden onze kinderen elkaar,' zei Abravanel. 'Of hun kinderen. God heeft geduld. Dat is het enige wat de koning niet heeft.'

Ze verdeelden de boeken. Abravanel naar Napels. Benveniste naar Fez. Halevi naar Saloniki, waar de sultan de joden met open armen ontving en zei dat de koning van Spanje een dwaas was, die zijn land arm maakte en het zijne rijk. Zacuto met het boek van de sterren naar Lissabon, waar de koning van Portugal een sterrenkundige goed kon gebruiken voor zijn schepen. Ibn Shem Tov

naar Venetië. Toledano, met het boek met het oog, naar het oosten, naar Ofen aan de Donau, waar een oom woonde die met wijn handelde.

En Yosef ibn Lopes, met de koperen kist, naar het westen. Over de bergen. Naar Portugal.

De volgende ochtend, op de laatste dag, stond hij met zijn vrouw en drie kinderen en een ezelkar in de rij bij de Puerta de Bisagra. Een soldaat met een baard vol kruimels tilde de kist van de kar, schudde ermee, hoorde iets ritselen en maakte het eerste vak open.

Yosef hield zijn adem in.

De soldaat keek naar de perkamentrol. Hij kon niet lezen. Hij rook eraan, haalde zijn schouders op, gooide het deksel dicht en zette de kist op de weegschaal. Koper. Hij lachte, zei iets tegen zijn kameraad over joden die zelfs hun oude rommel niet konden achterlaten, en wuifde hen door.

Achter hen werd een rabbijn van de kar getrokken omdat er een gouden Thoraschild in zijn mantel was genaaid. Yosef keek niet om. Dat had zijn vader hem geleerd. Een Wachter kijkt nooit om.

Drie dagen later, toen ze ten westen van Toledo hun kamp opsloegen tussen de olijfbomen, was het de negende dag van de maand Av. De dag waarop de Babyloniërs de eerste Tempel hadden verwoest, en de Romeinen de tweede. Yosef scheurde zijn kleed, zoals elk jaar op die dag, en zat met zijn rug tegen de koperen kist en las bij het licht van een klein vuur de Klaagliederen.

Hoe zit zij eenzaam, de stad die vol volk was.

Hij wist niet dat hij nog vijf jaar had voordat het in Portugal opnieuw zou beginnen.

*

Amsterdam, woensdag 14 oktober, avond

Het antwoord zat in een catalogus uit 1911.

Esther had het niet gezocht. Ze had gezocht naar de stichting uit Zwitserland, de bezoeker die drie weken eerder de brief had laten scannen, en was via een omweg van veilinghuizen en particuliere collecties terechtgekomen in de gedigitaliseerde bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam. Daar, in een handgeschreven catalogus van een Haagse antiquaar, stond een kavel die nooit was verkocht.